

Ann-Marie Ivars

FORSKNINGSTRADITIONEN INOM FINLANDSSVENSK DIALEKTOLOGI – MED TONVIKT PÅ INSAMLING I 150 ÅR

Abstract

This article is about a special aspect of the research tradition in Finland Swedish dialectology, i.e. methods of dialect data collection for 150 years, 1860–2010. Three institutions have had a central role in gathering data of the Swedish dialects in Finland. Firstly, the Swedish Dialect Society in Finland, founded in 1872, focused on dialects as a historical source of the colonization of the Swedish speaking regions in Finland. Secondly, the Society of Swedish Literature in Finland (SLS), founded in 1885, had as its task to collect and publish the testimonies about Swedish culture in Finland. The SLS Archive of Folk Culture (FKA), founded in 1937, now the Tradition and Language Collection, has rich collections of dialect in handwritten manuscripts as well as tape recordings. Thirdly, the Commission of Dialects (FMK), founded in 1927, now part of the Institute for the Languages of Finland, focused on gathering lexical material for the *Dictionary of Swedish dialects in Finland* (FO).

During these 150 years there has been shifts in traditions in the study of dialects, from historical and comparative aspects on dialects to the Neogrammarian school and *Wörter und Sachen*, and to Social dialectology in the 1980's. Around 1980 the gathering of traditional dialect data through both questionnaires and tape recordings came to an end. Dialectologists then began to study social variation in linguistic material reflecting the correlation between language and gender, class and age. In 2005–2008 the SLS Language Archive conducted a survey on Swedish in Finland in all its diversity, by using digital technics in recording speech from nearly 1 000 individuals. All in all, with scarce personal resources on the professional level, the SLS/FKA and FMK have gathered collections of great value for the research of Swedish in Finland in its rural as well as urban varieties, in its regional as well as social varieties.

”Boken har en författare men många bidragsgivare. De flesta av dem som skapade det material som framställningen illustreras med har gått ur tiden. Låt oss hedra deras minne med att läsa språkproven med samma aktning och respekt som en gång präglade mötet mellan forskare och informanter i fält.” (Förord till Ivars, *Dialekter och småstadsspråk*, 2015a s. 11 f.)

1. Inledning

Forskningstraditionen inom finlandssvensk dialektologi är väl känd tack vare översikter av tidigare forskning, senast i Caroline Sandströms översikt i *Folkmålsstudier* 51 (2013 s. 87–113) och min egen i *Dialekter och småstadsspråk* (2015a s. 17–20). Hur det kom till, allt det material som forskningen bygger på, är mindre känt. I den här artikeln ska insamlingen i sin tur granskas, främst mot bakgrund av den moderna synen på dialektologin och dess insamlingsmetoder. Den moderna forskningen har som känt inte varit nådig i sin kritik av den traditionella dialektologin, och frågan är hur väl kritiken stämmer in på vår egen forskningshistoria. Det är en 150 år lång tradition vi har att se tillbaka på, om vi börjar på 1860-talet och slutar med storinsamlingen *Spara det finlandssvenska talet* som genomfördes 2005–2008. (Om forskningen, se även Pirkko Lilius *The history of Scandinavian language studies in Finland 1828–1918* (2008) samt *Fiska*-bibliografin som upprätthålls av Svenska litteratursällskapet i Finland.)

Artikeln bygger till viss del på egna iakttagelser och erfarenheter av insamling under en lång följd av år, för 1967 fick jag min första anställning med dialekterna som arbetsfält. Jag blev amanuens vid Folkmålskommissionen, som då var huvudman för *Ordbok över Finlands svenska folkmål* (FO). Till anställningen hörde det att samla in dialekt i fält. I dag är jag en av de få som har förstahandserfarenhet av den traditionella insamlingen av dialekt och stadsmål, för den upphörde omkring 1980.

Insamling i form av inspelning av språkprov har jag behandlat tidigare, på slutseminariet för projektet *Spara det finlandssvenska talet* (Ivars 2008). Den gången granskade jag Folkkultursarkivets bandkatalog för att identifiera de inspelningar som hör samman med traditionen inom dialektologin och sociodialektologin. Vad jag ville veta var i vilken mån de personer vars tal spelats in på band motsvarar den typ av språkbrukare som i facklitteraturen omtalas som NORMs. Det visade sig att språkproven på de ca 1 360 arkivbanden 1952–1999 i själva verket är rätt jämnt fördelade på män och kvinnor (52 mot 48 procent). Informanterna var i de flesta fall födda under årtiondena runt förra sekelskiftet, 1880–1920. De var i allmänhet sjuttio år eller äldre när de spelades in, så vad åldern beträffar uppfyller de kriteriet ”äldre” i begreppet NORMs. De flesta bodde på landsbygden och talade dialekt, men sedan 1968 hade också lokala stadsmål spelats in på band.

Det var en bok av två brittiska dialektologer, J. K. Chambers och Peter Trudgills *Dialectology* (1980), som blev upptakten till kritiken mot den traditionella dialektologin. Det var de som myntade begreppet NORMs, som är en initialförkortning av *Non-mobile, Older, Rural Males* (1980 s. 19, 33–35). Med det begreppet ville de beskriva de insamlingsmetoder som

tillämpades inom 1800-talets *dialektgeografi*. Det var en ny gren av dialektforskningen som uppkom i Tyskland 1876 och med kartans hjälp belyste utbredningen av ord, uttals- och böjningsformer i dialekterna. Informanterna sökte dialektgeograferna bland äldre män som hela sitt liv hade bott på samma ort på landsbygden och talade bara den lokala dialekten. Det snäva urvalet av informanter resulterade i ett slags "linguistic archeology", en dialekt som unga människor inte kunde känna igen sig i trots att den skulle föreställa deras egen. Framtida dialektstudier måste vara orienterade mot andra grupper i befolkningen, en befolkning som är rörlig, yngre, urban och kvinnlig, säger Chambers & Trudgill.

Nämnas kan att Chambers & Trudgills kritik av dialektgeografin inte har stått helt oemotsagd. Oskar Bandle är en nordist som har trätt fram till dialektgeografernas försvar. Kritiken är delvis berättigad, säger han, men dialektgeografin har samtidigt gjort mycket värdefullt arbete genom att öppna nya horisonter för både lingvisten och historikern. Som exempel pekar Bandle på Svenskfinland och Valter Janssons dialektanalys (1942) som stödjer uppfattningen om bebyggelsehistoriens utgångspunkt i "det östliga Mellansverige och delvis även andra delar av det östliga och nordliga Sverige" (1997 s. 37).

I Finland kom dialektinsamlingen i gång under senare delen av 1800-talet, men ännu inte driven av rädsla för dialekternas utdöende utan av ett politiskt intresse för sambandet mellan språk och bebyggelsehistoria, vilket beskrivs i avsnitt 2–4. Exempel på insamling inom den junggrammatiska traditionen ges i avsnitt 5. Arvet från 1800-talet fördes på 1900-talet vidare av Folkmålskommissionen och Folkkultursarkivet. Syftet för insamlingen blev då dels att skapa underlag för *Ordbok över Finlands svenska folkmål* genom orduppteckning efter frågelistor, dels att dokumentera dialekterna genom inspelning på band. Olika aspekter av den insamlingen belyses i avsnitt 6–10. Det sena 1900-talets intresse för språk i bruk och dialekter som system förde med sig nya metoder för insamling av dialekt och stadsmål, vilket presenteras i avsnitt 11. Översikten avslutas med det begynnande 2000-talets dokumentation av svenskan i Finland i hela dess mångfald, *Spara det finlandssvenska talet* i avsnitt 12.

2. Drivkrafter bakom dialektinsamling

Det var på 1800-talet som dialektinsamlingen tog fart också i de nordiska länderna. I första hand var det ordförråden som intresserade, och en av de viktigaste drivkrafterna bakom insamlingen på 1800-talet och in på 1900-talet var rädslan för att dialekterna skulle dö ut. "Föreställningen om dialekternas utdöende är minst lika gammal som dialektologin själv", säger

Gustav Bockgård och Jenny Nilsson (2011 s. 10) och liknar insamlingen vid ett slags brandkårsutryckning. En annan drivkraft var synen på dialekterna som källa till kunskap om språkhistorien. De representerade nämligen mer ”genuina” språkformer än riksspråket, självständiga utvecklingar av forn-språket som de ansågs vara. (Även Pedersen 2000 s. 265–267.)

Eftersom det var de genuina dialekterna, de traditionella, man ville fånga och bevara åt eftervärlden, var det i praktiken personer som talade så ”ålderdomligt” som möjligt som intresserade. Sådana språkbrukare hittade dialektologerna ofta nog i just gruppen NORMs. Följden av det bristande intresset för variationen inom befolkningen som helhet blev en starkt *idealiserad* språkbeskrivning, där en eller ett fåtal personer fick representera hela sin socken. (Bockgård & Nilsson 2011 s. 10–16; jfr Sandøy 1993 s. 12 f.; Hovdhaugen m.fl. 2000 s. 242.)

Ett inhemskt exempel på den äldsta dialekten som drivkraft är Kurt Zilliacus insamling i Houtskär 1957–1961. Målet för insamlingen beskriver han som

den dialekt som förefaller att ha talats allmänt och utan nämnvärda variationer i flertalet av de anlidade sagesmännens ungdom i början av 1900-talet, och som kvarlever i rätt oförvanskad form i de dialektkunnigaste ortsbornas vardagstal. (Citatet från Inledning till SLS 701–702 återges i Leinonen 2015 s. 32.)

Zilliacus var således medveten om den åldersbetingade variationen, men i sin *Åboländska* är det den regionala variationen han fokuserar på. I boken återvänder han till den undersökning han höll på med 1957–1961, nu för att sammanfatta iakttagelserna till ”en allmän överblick av dialekterna i olika delar av Åboland och av de vittnesbörd som de kan ge om hur skärgården har koloniserats” (1992 s. 9). *Åboländska* speglar med andra ord den finlandssvenska dialektologins och andra vetenskapers intresse för bebyggelsehistorien, senast manifesterat i boken *När kom svenskarna till Finland?* (2002).

Genuina dialekter, fanns dom? Det är en fråga som aktualiseras i sammanhanget, och svaret beror på hur man ser på saken.

Med enhetligheten som utgångspunkt för bedömningen blir svaret på många håll i Norden nej. Den genuina dialekten är i hög grad en forskarkonstruktion, heter det, en generalisering och idealisering av det faktiska språkbruket. Det har egentligen aldrig funnits ett enhetligt sätt att tala en dialekt: unga har talat annorlunda än äldre, män annorlunda än kvinnor.

Om språkssystemet däremot tas till utgångspunkt för bedömningen, blir svaret på en del håll i Norden ja. I Österbotten t.ex. talar både gammal och ung än i dag dialekter som uppfyller kriterierna på genuinitet, dialekter som skiljer sig från standardspråket på *alla* nivåer i systemet: uttal, böjning,

ordförråd och syntax. En stark identitet och en jämförelsevis enhetlig social struktur har bidragit till att bevara landskapet som ett dialekttroget område i Norden in på 2000-talet.

Det samhälle jag själv växte upp i efter kriget skulle jag utan vidare kalla ett bondesamhälle där de infödda, oberoende av ålder, yrke och utbildning, talade en dialekt som var nog så enhetlig och särpräglad (Ivars 1988, se 11. nedan). Den bildade klass som fanns var så tunn att den nästan kunde räknas på ena handens fingrar: kyrkoherden, kaplanen, länsmannen, apotekaren, kommunalläkaren, veterinären och skattedirektören. De var inflyttade och tillhörde med Einar Haugens ord den *tertiära* typen av språkgemenskap, samhällets elit som är geografiskt rörlig och talar standardspråk över hela landet (Ivars 1996 s. 22). Lokalt fungerade dialekten därmed som ”ett kitt i en social gemenskap” (Dahlstedt & Teleman 1974 s. 135), avgränsad horisontellt i den geografiska och vertikalt i den sociala dimensionen.

Variationen infödda–inflyttade föll utanför dialektologernas intressesfär. Det var ju sociolingvister som började visa intresse för hela den sociala skalan av språkbrukare på en ort, men även de till en början bara för *infödda* talare i stadsmiljö. Så var fallet t.ex. i 1960-talets *Eskilstunaundersökning* (Nordberg 1972) och 1990-talets *Finlandssvenska stadsmål* (se 11. nedan).

3. Tidig forskningshistoria

För att ta det från början, så daterar sig vår egen forskningshistoria från 1860-talet. Det är en datering som sammanfaller med J. E. Rietz *Svenskt Dialekt-lexikon* som kom ut 1862–1867 och innehåller material också från Finland. Här var det lokala präster som levererade upplysningar från Karleby, Kronoby, Pedersöre, Nykarleby, Replot, Närpes, Åland, Pargas, Ingå, Nyland (enligt *Inledning* till nätutgåvan av ordboken). (För äldre, mer dilettantiska upplysningar om dialekterna, se FO I s. VIII.)

På 1860-talet inledde också A. O. Freudenthal sina forskningar i de svenska dialekterna i Finland. Här fick insamlingen sålunda en lite senare start än i de andra nordiska länderna. I Norge t.ex. började *Ivar Aasen* (1813–1896) på 1840-talet resa runt i landet och undersöka ”Almuesproget”. Aasen hade ett konkret syfte med sin forskning: han skulle skapa ett eget norskt skriftspråk, ett skriftspråk byggt på samtida dialekter som ett fullvärdigt systerspråk till danskan och svenskan, isländskan och färöiskan. I och med det blev dialektinsamlingen i Norge en integrerad del av det stora nationsbygget som pågick ända fram till andra världskriget (1814–1940). Aasen har på senare tid kritiserats för sitt bristande intresse för den samtida språkliga variationen, men han har också försvarats med hänsyn till agendan

han hade för sin insamling, skapandet av det norska skriftspråk som i dag kallas *nynorska*. (Sandøy 1992 s. 298, 1993 s. 13; Jahr 2011 s. 159–167; Aasen 2011 s. 347–355.)

Jag ville nämna Aasen och hans insatser, för en egen agenda hade faktiskt också våra egna pionjärer, A. O. Freudenthal och kretsen kring Svenska landsmålsföreningen i Finland. Här talade man på 1800-talet ännu inte om dialektinsamling som räddningsaktion, utan här ville man med dialekternas hjälp vinna kunskap om svenskarnas äldsta invandring och bosättning i landet. *När kom svenskarna till Finland, och varifrån kom de?* Det blev i själva verket huvudfrågan för nordstiken i Finland före och omkring sekelskiftet 1800/1900 (Loman 1985 s. 33 samt s. 25–35 generellt). – Påpekas kan att det politiska syftet med dialektforskningen inte är ett norskt eller ett finländskt särdrag utan ett drag som går igen i flera länder som är i färd med att skapa sig en historia (t.ex. Sandøy 1993 s. 12 f.)

Varje land har sin historia, varje land sin egen forskningshistoria. I fortsättningen förefaller det mig mer berättigat att tala om agendor än om drivkrafter för insamlingen. Tre olika agendor låter sig nämligen lätt urskiljas inom traditionen, tre agendor knutna till tre olika institutioner i tidsföljd:

1. *Bebyggelsehistorien*, en politisk agenda som drevs av Svenska landsmålsföreningen i Finland grundad 1874. Man ville undersöka dialekterna för att vinna kunskap om ”den svenska befolkningens i vårt land härkomst och frändskapsförhållanden” (Vendell 1894 s. 1), som det hette i Freudenthals inbjudan till instiftandet av föreningen.
2. *Kulturarvet*, en övergripande agenda som går ut på att samla ”vittnesbörden om den svenska kulturens uppkomst och utveckling i Finland” och som drivs av Svenska litteratursällskapet i Finland grundat 1885, inom sällskapet av Folk-kultursarkivet grundat 1937.
3. *Dialektordboken*, agendan för Folkmålskommissionen som grundades 1927 och satte i gång dialektinsamling som räddningsaktion.

Svenska landsmålsföreningen i Finland, den äldsta av de tre institutionerna, blev Freudenthals motstycke till de landsmålsföreningar som vid samma tid bildades i Uppsala. Föreningens tillkomst sammanföll med ”upptäckten av det svenska folket i Finland” och samlingen kring svenska språket, eller ”bygdesvenskheten” som Freudenthal var banerförare för. I Landsmålsföreningens verksamhet blev folket inte bara ett objekt för den bildning och upplysning som ståndspersoner förmedlade, utan också ett subjekt ”som skapare eller bevarare av språk och tradition och genom en social breddning som insamlare och bearbetare av sina egna traditioner” (Engman 2016 s. 171).

Alla "landsmålingar" var inte nordister. Påfallande många av de 177 medlemmarna 1874–1891 studerade ämnen som saknade direkt anknytning till nordisk filologi och folkkultur. Många av dem hade också en starkt aristokratisk bakgrund. År 1874 fanns det bland medlemmarna fler söner till godsägare, höga ämbetsmän, präster och lärare än bondsöner. "Landsmålingarna spelade förmodligen sin viktigaste roll som aktivister och som bärare av Freudenthals nationalitetstankar. De var starkt svenska", skriver historikern Max Engman i boken *Språkfrågan* (2016 s. 173 och generellt s. 171–174). De representerade ett folkligt element, och de var väl kvalificerade att föra svenskhetens sak framåt och vidare. Med tillägg från ståndspersoner och ämbetsmän som kände sig hotade av den avancerande finskheten utvecklade den svenska befolkningen sedan en mer eller mindre fullständig social struktur, en utveckling som samtidigt ägde rum inom finskhetsrörelsen.

Landsmålsföreningen hade enligt stadgarna till ändamål "att samla och ordna allt som kan bidra till en noggrann kännedom om de svenska allmogemålen i Finland, såsom ordförråd, sägner, skrock m. m." (Vendell 1894 s. 4). På arbetsmötena i föreningen satt följaktligen landsmålingar från nyländska, västfinska, österbottniska och polytekniska studentavdelningarna 1874–1892 och meddelade ord som tecknades upp av tre *referenter*, en för vardera Nyland, Österbotten och Egentliga Finland med Åland. På mötena höll de också föredrag, och de företog forskningsresor för att teckna upp dialekt och folklöre med en egen ljudbeteckning skapad av Freudenthal. Uppteckningarna förvaras i SLS-samlingarna 141–188. (Vendell 1894 s. 1–50, 304–314; medlemmar 1874–1891 s. 24–27, 1892–1894 inskrivna s. 312 f.)

4. *Freudenthals dialektmonografier*

Med fyra dialektmonografier lade Freudenthal sedan grunden till det vetenskapliga studiet av de svenska dialekterna i Finland och Estland: en om allmogemålet i Nyland (1870), en om Rågö-Wichterpalmålet i Estland (1875), en om Närpesmålet (1878) och en om Vöråmålet (1889). Med de här dialektstudierna ville han dels kasta ljus över språkhistorien, dels vinna kunskap om frändskapsförhållandena. Genom jämförelser med fornspråket kunde Freudenthal beskriva hur vokalerna och konsonanterna hade utvecklats, och genom jämförelser med svenska dialekter ville han få reda på de orter i Sverige som de finländska svenskarna en gång i tiden utvandrat från. Målet för forskningen beskriver han som "tväggehanda: ett lingvistiskt och ett historiskt" (1878 s. 164).

Sina dialektbeskrivningar byggde Freudenthal i alla fall inte på ”den bästa och äldsta dialekten” i munnen på NORMs, utan på dialekten som den talades av folk i aktiv ålder. Rågö-Wichterpalmålet t.ex. var baserat på uppteckningar efter tre bönder som låg med sina båtar i Helsingfors hamn hösten 1874. Och i *Bidrag till ordbok öfver Närpesmålet* tog han inte upp bara ”egendomliga från högsvenskan afvikande ord” (1878 s. 163), utan också ord som var gemensamma för dialekten och högsvenskan. Nylandsmålet och Närpesmålet får ytterligare tjäna som exempel på hur insamlingen gick till.

a) När Freudenthal fotvandrade genom Nyland för att teckna upp materialet till monografin *Om svenska allmogemålet i Nyland* (1870 s. 5 f.) upptäckte han snabbt att nylänningarna var vad man i dag kallar *bidialektala*. De talade både de bildades språk och sin egen dialekt, bildat språk i samtal med herremän och dialekt i samtal med eget folk. Eftersom Freudenthal uppfattades som herreman fick han svar på sina frågor ”på ganska god och ren svenska” – eller så togs frågorna illa upp av bonden. Ville Freudenthal driva gäck med hans tal? Bara i Strömfors lyckades han göra avsikten med utfrågningen klar för bonden Arvid Jonasson och hans husfolk. I alla andra socknar använde han sig av *observationsmetoden*, som han kallar den, och antecknade vid första tillfälle sina observationer. Tack vare den metoden fick förmodligen hela husfolket i gårdarna han besökte en chans att bidra till kunskapen om nyländskan: både män och kvinnor, husbönder och tjänstefolk, äldre och yngre. Freudenthal noterar den påverkan från den ”såsom förnämligare ansedda skriftsvenskan” som gick över landskapet och märktes bl.a. i ett avtagande bruk av gamla diftonger (1870 s. 35) eller i *båna* som ny pluralform för *bånen* ’barnen’ (1870 s. 96). I landskapets västra del hade skriftsvenskan rent av påverkat dialekten så starkt att den ”blifvit så godt som förstörd” (s. 6), utom i fråga om kvantiteten.

På ett liknande sätt arbetade Ivar Aasen i Norge (enligt Venås 1997). Han inte bara frågade ut folk om dialekten utan lyssnade också efter den i spontant bruk. Han bör då ha talat med gårdsfolk av båda könen, även om han inte nämner några kvinnor vid namn som språkkällor till uppteckningarna. För Aasen var hög ålder heller inte något krav på en informant. Och fördomar mot nyttan med utfrågningen mötte även Aasen: de flesta tyckte det han hade som ärende var ”meiningslaust og føremålslaust”.

b) *Ueber den Närpesdialekt* (1878) byggde Freudenthal nästan helt på dialekten från en enda informant, och det var inte en äldre man utan en kvinna i 40-årsåldern. Henne hade Freudenthal fått tips om av skolmannen och lantdagsmannen Anders Svedberg i Munsala: ”Rörande uppgifter i öfrigt från andra socknar, kan ingen lemna värderikare anteckningar om

Nerpes-dialekten, än Pastor Roos i Replot, i synnerhet som hans fru är bondedotter från Nerpes, och han således genom henne har kunnat erhålla uppgifterna fullständiga.” (Brev till Freudenthal 15/2 1871; SLS 213b s. 581.)

Helena Roos (1829–1900) hette informanten, som hade varit ”rörlig” och bytt både bostadsort och ståndstillhörighet men ändå blev accepterad som informant. Hennes dialekt tecknades upp av maken C. J. Roos som i sju brev skickade materialet till Freudenthal, i januari–september 1873 (SLS 213b). Även i Närpes noterar Freudenthal pågående förändring, t.ex. förenklingen av genuskongruensen hos adjektivattribut, så att maskulint *gámblan* och feminint *gámblon* blir *gámbäl gobb, kvinn* (1878 s. 140). Han noterar vidare intern variation i bruket av palatala *l-* och *n-*ljud (”doch nur in dem eigentlichen Närpes”; 1878 s. 74).

Närpesdialekten som den talades av Helena Roos känner jag igen som min egen, och min egen dialekt talade också en man f. 1799 som Freudenthal anlätade för kontrolluppteckningar sommaren 1874 (SLS 213b s. 134). Den rätta fördelningen av kort *u* [ʉ] och *o* [ʊ] samt *e* [e] och *ä* [æ] tycks Freudenthal inte ha fått kläm på fullt ut. Han för felaktigt en del *u*-ord samman med *o*-ord (såsom *ruti* [ruti] ’rutten’ med *bund* [bünd] ’bonde’; 1878 s. 18–20), och han anför *e*-ord under *ä*-ord och vice versa (såsom *ett* i stället för *ätt* ’ett’ och *lädun* i stället för *ledon* ’ladan’; 1878 s. 22–24). C. J. Roos medger i brev 12/1 1875 att han hade varit inkonsekvent i återgivningen av *å-*, *o-*, *e-* och *ä-*ljuden och rättar *näte* till *nete* ’nätet’. I samma brev (SLS 213b s. 122 f.) kommer det fram att inte bara frun utan också han själv talar Närpesmål:

Jag har på den af Din hand skrifna lappen sökt rätta några efter min åsigt felaktiga ord, men om jag dermed träffat det rätta, är icke säkert. Och likväl öfvar jag mig alla dagar i allmogemålet, nämligen att tala det. Sedan barnen numera äro fullvexta eller borta, i skola, verkar det icke på något sätt menligt på deras språkförmåga [*förmåga* överstruket i originalet]. Det är så lätt och roligt att tala allmogemålet. Skada endast att jag icke kan det, utan blandar tillsammans Nerpes och Replotmålen.

C. J. Roos (1815–1886) var en av de präster som lämnade material till Rietz’ dialektlexikon, se 3. ovan. Hans ”Anteckningar öfver Språket i Nerpes Socken och på öarna i Qvarken” förvaras i SLS-samlingen 661c. Han var född i Kristinestad, som son till kaplanen Johan Henrik Roos och Maria Lovisa Wenman som var prästdotter och uppvuxen i Närpes. Dialekten kan han redan som barn ha lärt sig av sin mor eller av omgivningen under vistelse hos morföräldrarna i Närpes. (<https://www.geni.com/people/Carl-Johan-Roos/>)

5. Hultman och junggrammatiken

Variationen mellan äldre och yngre varianter av språkljud och former var Freudenthal som ovan framgått medveten om, och det var också hans elev O. F. Hultman som 1894 kom ut med boken *De östsvenska dialekterna*, om de svenska dialekterna i både Finland och Estland. Deras sätt att behandla det ”högsvenska” inflytandet ger visst fog för karakteristiken idealiserad språkbeskrivning. I de tabellariska uppställningarna av exempelord valde nämligen Freudenthal att anföra bara ordets ”fortrognare form” (1870 s. 5–8), men i texten kommenterar han pågående förändring. Hultman (1894 s. 117) noterade å sin sida bara sådana nya former som redan hade *trängt ut* sina dialektala motsvarigheter:

Vid högsvenska eller af hsv. påverkade former, som tilläfsventyrs [!] kunna vara i bruk hos folket i någon trakt, utan att likväl hafva mäktat uttränga sina inhemska motstycken, fäster jag i denna uppsats endast i särskilda fall afseende.

Enligt Hultman var *alla* östsvenska dialekter redan vid den här tiden mer eller mindre påverkade av högsvenskan, starkast dock dialekterna på ”fasta” Åland, i Egentliga Finland, västra och mellersta Nyland (1894 not 1, s. 116).

Under Freudenthals aktiva tid som forskare började språkforskningen i Norden påverkas av den junggrammatiska skolan. Junggrammatiken kom från Tyskland, där man hade upptäckt att ljudförändringar inte sker hur som helst utan är underkastade ”ljudlagar”; ”ljudlagsenlig utveckling”, brukar man tala om. Att Freudenthal kände till den nya teorin framgår av inledningen till *Vöråmålet* (1889), men för konsekvensens skull valde han där att följa samma plan och uppställning som i de tidigare beskrivningarna.

Det var alltså inte Freudenthal utan Hultman som introducerade junggrammatiken i 1800-talsdialektologin i Finland. Det gjorde han med den ovannämnda boken om de östsvenska dialekterna, där han försökte ”karakterisera dialekterna genom anförande af de viktigaste ljudlagar och allmänna tendenser till analogibildning, som aflägsnat dem från det för alla skandinaver gemensamma språktillståndet” (1894 s. 115). Den junggrammatiska traditionen levde sedan kvar 1900-talet ut och in på 2000-talet, t.ex. i Olav Ahlbäcks avhandling om substantivböjningen och dess uppkomst ur det fornspråkliga systemet (1946) samt i Lars Huldéns om verbböjningen (1957, 1959) och hans artiklar om genitiven (1997) och diftongeringen av långt *o* (2011). Ingendera nämner explicit junggrammatiken som teoretisk bakgrund till avhandlingarna i dialektal morfologi. ”Det var så självklart”, sa Huldén, när jag frågade honom om saken sommaren 2016.

Ahlbäck och Huldén skydde ingen möda när de samlade material till sina studier över ordböjningen. Ahlbäck färdades 1935–1936 med motorcykel till

alla delar av det svenska Finland och skapade för sin undersökning av substantivböjningen en samling om ca 4 800 ord (SLS 475). Huldén färdades i sin tur tre gånger genom det österbottniska kustlandet (1957 s. 14–16) och skapade för undersökningen av verbböjningen en samling om ca 6 000 ord (FMK 144b). I *Strövtåg i ordslogen* (2002 s. 60) berättar han:

Jag gjorde resor i alla österbottniska kommuner med cykel och tecknade upp de starka verben och ett representativt urval av svaga verb, ja-verb och ia-verb och verb av första konjugationen och så vidare.

Jag hade gjort min första verbsamlingsresa hösten 1950, och sommaren 1951 gjorde jag en lång cykelresa i Österbotten, så jag hade materialet i stort sett samlat. Sedan gjorde jag en komplettering ytterligare 1954.

Vid den här tiden var det en allmänt utbredd uppfattning att dialekterna hade förändrats mycket de senaste 80 åren, säger Huldén, som i stället fann att hans egna uppteckningar ”i de flesta fall stämde väl överens med andras, även om dessa voro av betydligt äldre datum” (1957 not 1 s. 14; jfr 11. nedan).

6. Folkmålskommissionen och Folkkultursarkivet

Hultmans östsvenska dialektbok blev en värdig avslutning på 1800-talsintresset för de svenska dialekterna i Finland, för när 1800-talet gick över i 1900-tal uppstod det en djup svacka i både insamling och forskning. Under åren 1910–1927 kom det inte till fler än nio dialektsamlingar av anspråkslöst omfång (av V. E. V. Wessman, V. Sjöberg, B. Nordling). Det framgår av *Katalog över Folkkultursarkivets och Folkmålskommissionens samlingar* (1978).

Svackan berodde på att språkvetarna vid den här tiden hade börjat intressera sig mer för språkvård än för dialekter. I Svenska landsmålsföreningen hade man 1893 slutat teckna upp dialektord för att i stället börja lista ”skiljaktigheterna mellan den finländska högsvenskan och riksspråket i Sverige” (Vendell 1894 s. 305), nämligen *finlandismer* (egenheter i det svenska språkbruket i Finland), *fennicismer* (finska lånord och vändningar), *russicismer* (ryska lånord) och *sveticismer* (ord och talesätt i bildat tal i Sverige men okända i Finland). Landsmålingarna hade därmed börjat arbeta på ett sätt som förebådade Hugo Bergroths *Finlandssvenska* 1917 och all senare svensk språkvård i Finland (Loman 1985 s. 22).

Något behövde göras, och det var Landsmålsföreningen själv som tog tag i saken. På ett möte i februari 1927 beslutade föreningen att man aktivt skulle ”återupptaga sin verksamhet för vinnande av ökad kunskap om Finlands svenska dialekter och den kultur de företräda” (Karsten 1927,

citerad i Slotte 2004 s. 153). En kommitté som skulle organisera forskningen bildades, och modellen kom från den statsfinansierade ordboksstiftelsen *Sanakirjasäätiö* som hade grundats 1924. Kommittén fick namnet *Folkmålskommissionen* (FMK), och stiftande medlemmar var Finska Vetenskaps-societeten, Föreningen Brage, Svenska landsmålsföreningen och Svenska litteratursällskapet i Finland. Folkmålskommissionen var en av de institutioner som 1976 inlemmades i den nyinrättade Forskningscentralen för de inhemska språken, nu Institutet för de inhemska språken. (*Uppslagsverket Finland 2* s. 88.)

Tanken var att kommissionen skulle kombinera dialektforskning med folklivsforskning, men efter en konflikt mellan ordforskarna och sakforskarna bestämdes det 1933 att uppgiften i första hand skulle vara att utforska dialekterna. Kommissionen hade då beviljats statsmedel för ”insamling av ordmaterialier i och för en ordbok över det svenska folkspråket i Finland” (Mustelin 1986 s. 248). (Mustelin 1986 om FMK s. 246–248; Slotte 2004 om konflikten s. 155.)

Det var först när Folkmålskommissionen skulle grundas som man tycks ha börjat tala om dialektinsamling som räddningsaktion. I uppropet 1927 talades det om ”de nu i utdöende stadda svenska dialekterna i Finland”, och den bedömningen återkommer flera gånger i handlingarna (Slotte 2004 s. 153).

Rädslan för dialekternas utdöende hade ett samband med den skarpa motsättning mellan dialekt och standardspråk som då var rådande i landet. Skolan bidrog på sitt håll till att höja standardspråkets och sänka dialekternas prestige. K. J. Hagfors – som talade Nedervetildialekt som modersmål och 1891 hade disputerat på *Gamlakarlebymålet* – delade samtidigt negativa inställning till dialekter. Som modersmåls lärare vid folkskolläro- seminarier i Nykarleby var han mån om att bibringa lärarkandidaterna ett *dialektfritt* uttal (Loman 1998 s. 172). På 1930-talet trodde Hagfors (1932 s. 59) att det inte skulle dröja länge förrän dialekterna dog ut. Det sörjde han inte över, för det fanns så mycket mer att vinna på att bygdens folk språkligt smälte samman med de bildade klasserna och stadsbefolkningen. Då skulle de bättre kunna göra sig gällande i den allmänna sammanlevnaden, menade han.

Hagfors underskattade som så många andra dialekternas *sociala* och *identitetskapande* funktion. Det är ju dialekternas betydelse som uttryck för tillhörighet och ursprung som har gett dem livskraft och gjort dem mer seglivade än vad Hagfors kunde förutse när han spådde deras snara utdöende. Behovet att signalera bakgrund och tillhörighet med språkets hjälp kommer knappast att minska under åren fram till nästa sekelskifte.

Alltnog, tio år efter sin egen tillkomst fick Folkmålskommissionen en systerinstitution i *Folkkultursarkivet* (FKA), som grundades inom Svenska litteratursällskapet 1937. Arbetet vid FKA skulle inriktas på två huvudmål, var det tänkt, för det första en kartografisk framställning av etnografiska och lingvistiska företeelser, för det andra en kulturhistoriskt-etnografisk ordbok (Mustelin 1986 s. 237). Bakom de två huvudmålen anar vi den s.k. ord och sak-forskningen, *Wörter und Sachen*, som intresserade sig inte bara för språkliga termer utan också för de ting termerna betecknade. Olav Ahlbäck fick genast vid starten anställning som dialektologisk och Ragna Ahlbäck som etnologisk amanuens vid arkivet. (Mer om FKA i Mustelin 1986 s. 235–283.)

Efter svackan i insamlingen under de tre första decennierna av 1900-talet föll det sig naturligt att inleda samarbete mellan FMK och FKA. När Ahlbäck återinträdde i tjänst efter kriget koordinerades verksamheten ytterligare. Han ledde nu kommissionens fältarbete, granskade inkommande samlingar, började upprätta dess ordregister 1945 och kontrollerade avskrifterna för registret (Mustelin 1986 s. 243, 248 f.). Samarbetet möjliggjordes av att de två institutionerna i 60 års tid var samlokaliserade, först i Ständerhuset, sedan i Porthania (Suecanum, i anslutning till Nordica) 1956, därefter på Fabiansgatan 7 och Sörnäs strandväg 25. Samlokaliseringen upphörde när FKA 1997 placerades i Svenska litteratursällskapets nyförvärvade hus på Riddaregatan 5 i Helsingfors.

Det var också Ahlbäcks förtjänst att de s.k. storsamlingarna kom till stånd. Tanken på ett system med flerårsstipendier lade han fram i en skrivelse till Folkmålskommissionen 1938. Planen gick ut på att stipendier under tre år vardera skulle samla in dialekt i var sin socken inom språksområdet (Mustelin 1986 s. 248). Det ambitiösa målet för en storsamling var att den skulle täcka hela ordförrådet i socknen i fråga, och målet skulle nås genom uppteckning efter frågelistor (se 7. nedan). En intensiv insats var av nöden, för 1930-talssamlingarna var rätt små till omfånget; störst var Väinö Solstrands ”Kimitomålets ordlista” (FMK 140, 1935) om ca 5 500 ord och Ahlbäcks egen samling från Maxmo, Kvevlax, Replot (FMK 85, 1934) om 4 600 ord.

Ahlbäck handledde stipendiaterna, och resultatet blev som följer, då FMK-samlingarna kompletteras med Kurt Zilliacus storsamling från Houtskär:

FMK 139	Birgit Eriksson	Tenala	1939–1943	ca 20 875 s. 8:o
FMK 142	Alvar Enberg	Korsnäs	1939–1945	ca 8 500 s. 8:o
FMK 143	Hugo Renlund	Kumlinge	1943–1951	ca 18 500 s. 8:o
FMK 144	Lars Huldén	Esse	1949–1951	ca 9 700 s. 8:o
SLS 701	Kurt Zilliacus	Houtskär	1957–1961	ca 21 000 s. 8:o

Lars Huldén berättar i *Strövtåg i ordsbogen* (2002 s. 59) om insamlingen i Esse:

Mitt första fortlöpande jobb fick jag den 1 oktober 1949. Jag skulle som stipendiat under tre år teckna upp ordförrådet i Essedialekten. Stipendierna utbetalades i slutet av månaden. Jag fick 16 000 mk i månaden.

Under vissa tider var Olav Ahlbäcks arbetstid fördelad mellan FKA och FMK, parallellt med att planen på den nya dialektordboken tog allt fastare form. Nu blev det klart att den i princip skulle omfatta dialekternas *hela ordförråd*, inte bara etnografiskt ord och sak-material. År 1959 hade insamlingen och registreringen av dialektmaterial nått så långt att undervisningsministeriet kunde godkänna kommissionens plan för utgivning av *Ordbok över Finlands svenska folkmål* (FO). År 1960 lämnade Ahlbäck sin professur vid Helsingfors universitet för att bli ordbokens huvudredaktör. (Mustelin 1986 s. 249 f.)

Ord och sak-forskningen fortsatte, precis som junggrammatiken tidigare, att väcka intresse 1900-talet ut. Sentida exempel på den traditionen är Maj-Len Rönkäs avhandling *Termer för slätter- och skörderedskap* (1993), Sonja Vidjeskogs *Vävterminologin i en österbottnisk dialekt* (1993) och Lars Nyströms *Alg, pytare och skridstång* (2000). Termstudierna bygger främst på egna uppteckningar, kompletterade med arkivmaterial.

7. Styrd insamling 1930–1980

Med Folkmålskommissionen och Folkkultursarkivet skrevs ett nytt kapitel i den finlandssvenska dialektologins historia. Dialektinsamlingen blev nu mer målmedvetet styrd än tidigare, inriktad som den var på den kommande dialektordbokens behov. Frågelistor togs i bruk för insamlingen, och dem fick man främst från ULMA, Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala (jfr Bergfors 1982 s. 80 f.). Listorna tog fasta på olika aspekter av den folkliga kulturen, såsom ”Personerna i gården och byn”, ”Tilltal och hälsningar”, ”Dop och kyrktagning”, ”Uppfostran”, ”Himlavalvet och väderleken”, ”Strumpor, vantar, handskar”, ”Hägnader”, ”Slätter”, ”Tröskning”, för att nämna några av dem som kom att ligga till grund för orduppteckning 1930–1980. (*Katalog över Folkkultursarkivets och Folkmålskommissionens samlingar*, 1978; Lilja 1996 s. 67–69.)

Från ULMA kom också *typordlistan* som användes för insamling av uppgifter om dialektala ljud- och formsystem (Bergfors 1982 s. 81 f.). I Finland har den fyllts i av FMK-stipendiater i Lappfjärd, Munsala, Pörtom, Malax och Vårdö 1928, Österbotten och Geta 1929, Solf och Brändö 1931,

Närpes 1933, Lemland 1928–1933, Pedersöre och Borgå 1936. Den handskrivna typordlistan var 65 sidor lång och innehöll närmare tusen givna ord som stipendiaterna skulle ange uttal och böjning för. Den ger sammantaget en bra bild av variationen inom språkområdet, t.ex. Solf *ko*: 'ko', pluralis *ko:nar*, Lappfjärd *ko*:–*ko:nar*, Vårdö *ko*:–*ko:r*, vidare Solf *bje:r* 'bära'–*ba:r* 'bar'–*bori* 'burit', Lappfjärd *bä:r*–*ba:r*–*buri*, Vårdö *bä:ra*–*ba:r*–*bu:ri* och Solf *bittnan* 'tidigare', Lappfjärd *bittnar*, Vårdö *bittnarä*. Materialet kom till användning i Olav Ahlbäcks och Lars Huldéns studier över ordböjningen men har inte dess mera lagts till grund för översikter av variationen mellan dialektala språksystem.

Både FMK och FKA utarbetade dessutom egna frågelistor. FKA:s "Plogar, skörderedskap, körredskap" 1937 och "Kulturgeografiska undersökningen" 1938 är exempel på listor som besvarades av stipendiater, FMK:s om benämningar för *pojke* och *flicka* samt sockenboöknamn 1957 exempel på listor som besvarades av ordsmeddelare.

Frågelistor riktade till allmänheten används fortfarande som insamlingsmetod på FKA. För språkets del handlar det inte längre om ord och sak (som *kvarntermer* 1959 eller *vävstolen* 1961), utan om att belysa språkbruk och olika språkarters ställning i samhället. Exempel på det senare är "Vad talar du? Dialekt – när, var och hur?" (1992) och "Dialekt, stadsspråk eller finlandssvenska – vad talar du?" (2012). Slangspråk uppmärksammas också: "Milispråket i Drakan" (2016) gällde soldatslangen vid Nylands Brigad i Dragsvik i Ekenäs, som samlar värnpliktiga från hela det svensktalande Finland. Frågelistorna publiceras i dag inte bara genom upprop i tidningspressen utan kan också besvaras direkt på nätet. (FKA-listorna gäller både folkkultur och folkspråk, se förteckning från 1954 och framåt på <http://www.sls.fi/>.)

För FMK blev 1930-talet ett årtionde av livlig verksamhet, med tonvikt på insamling av ord och uttryck inom olika områden av den folkliga kulturen. Stipendiater skickades ut i bygderna för att teckna upp dialektord, och det gjorde de med ovannämnda ULMA- och FMK/FKA-listor som hjälpmedel. Stipendiaterna kom som regel själva från trakten de gjorde fältarbete i; de talade dialekten och de kände kulturen inifrån. De blivande modersmåls lärarna bör därför ha haft lätt för att smälta in och komma i kontakt med personerna de sökte upp för utfrågning: en Birger Kvikant i Karleby, Alfons Andersson i Esse, Anton Finne i Pedersöre, Valdemar Nyblom i Munsala, Johannes Klockars i Malax, Axel Grans i Pörtom, Eskil Hummelstedt och Einar Strandberg i Närpes, Birgit Eriksson i Tenala, Ruth Lindström i Karis, Åke Granlund i Borgå och Börje Mårtenson i Liljendal. Traggla böjningsformer med informanterna behövde de åtminstone inte göra.

En bakgrund som son till en överstelöjtnant i Ekenäs hade Evert Stenius, som tecknade upp dialekt som stipendiat i Bromarv sommaren 1930. Han kom då som informator till Rilax gård och frågade där efter personer som talade ”genuin bromarfdialekt”. De flesta talade ett språk som var varken ”dialekt eller högspråk”, fick han till svar, det var en ”härlig” blandning av dem båda (jfr Freudenthal 1870 s. 6 att dialekten i västra Nyland blivit ”så godt som förstörd”). Någon enstaka fanns som ännu talade som ”de gamla”, som t.ex. den ca 60 år gamla gubben Robert Levin. Stenius stipendiatberättelse (FMK 34f), hur han kom åt ”de gamlas” språk, är så intressant att den förtjänar citeras här:

Följande morgon vid 8-tiden begav jag mig ut på rekognosering. Vid ett bygge träffade jag på några ”gubbar”. De höllo på med en ladugård åt en av Rilax’ torpare. Jag slog mig i samspråk med dem, men trögt gick det. ”Aller anfang ist schwer”, det fick jag minsann erfara. ”Jo. – Nej. – Hm. – Nej. – Jo, nog är det det. – Hm. – Jo. – Inte vet jag.”, det var allt jag fick som svar på mina frågor. Hm, sade jag också, här äro goda råd dyra. Dumt nog hade jag inte begripit, att jag borde ha skakat hand med dem och sagt dem mitt namn, då jag hälsade. Som jag senare fann, var det brukligt och ägnat att väcka förtroende. Till all lycka fick jag likväl en idé, som reparerade skadan ganska snart. Jag hittade nämligen på att kränga av mig rocken och börja hjälpa till med arbetet. Det tog skruv, och så småningom löstes tungans band – åtminstone i betydande grad.

Bland ”gubbarna” fanns också Robert Levin. Då Stenius märkte att Levin var mer talträngd än de andra, började han särskilt hjälpa denne i arbetet ”och fick honom sålunda att ge misstänksamheten på båten och prata på”. Under regniga dagar satt de och pratade i drängstugan. Levin kunde också ”s.k. finare språk”, som han använde i början och även senare ”då han ville verka fin”. ”Det vi mest sysslade med var taktäckning”, skriver Stenius, och att göra anteckningar under arbetets gång ”var ingen bekväm sak, nej i sanning”, men det var mest ändamålsenligt. Så småningom utvecklade han en taktik som gick ut på att länka in gubbarnas uppmärksamhet på saker som han ville ha reda på utan att ställa frågor. Taktiken hade den fördelen att gubbarna inte blev fundersamma, utan svaret blev just det som de i vardagslag skulle ge på en sådan fråga. Stenius antecknade uppgifter om ”Tjärbränning”, ”Kolning”, ”Tid och tidsindelning”, ”Himlavalvet och väderleken” m.m. Så småningom lärde han sig själv tala dialekten, ”mer eller mindre felfritt”.

Stenius fann att bromarvdialekten faktiskt var en ”blandning av dialekt och högspråk (högre talspråk)”. Med avseende på språket kunde folket i trakten delas upp i två grupper, nämligen de som sade t.ex. äldre *mytji* ’mycket’, *da:in* ’dagen’ och *kveld* ’kväll’ och de som sade yngre *myki*, *da:gin* och *kvell*. Hos 40–50-åringarna var de yngre formerna mycket

vanligare än de äldre, medan förhållandet hos 50–60-åringarna var det motsatta. Stenius tog vara på variationen genom att notera ”ett par tre former vid sidan av varandra” i sina anteckningar. Ingen av hans nio ”språkmästare” var för övrigt över 70 år gammal; tre var i 60-, tre i 50- och tre i 40-åren.

Efter en paus för krigsåren på 1940-talet kom insamlingen så småningom i gång på nytt. Nu var det en ny generation nordister som trädde fram som stipendiater, men också ortsmiddelare som Ingmar Nykvist i Esse och Ellen Gustafsson i Björköby bidrog till samlingarna. År 1953 besöktes Oravais av Karl-Hampus Dahlstedt som där tecknade upp drygt 1 200 ord. Under 1950- och 1960-talen kom det till ett fyrtiotal nya FMK-samlingar av varierande storlek, flertalet mindre än 1 000 ord. På 1970-talet var det sedan mest eget folk, FMK- och FKA-anställda, som samlade in dialekt och ortnamn genom fältarbete sommartid.

Något annat och bättre sätt än frågelistor för insamling av ordmaterial är det svårt att föreställa sig. Informantstyrda spontansamtal om ditt och datt skulle inte på långt när ge ett material värt att bygga en ordbok på, i varje fall inte en sådan i storleksklassen *Ordbok över Finlands svenska folkmål*. Samtidigt finns det material som inte kommer fram vid utfrågning utan är av den arten att det måste fångas i flykten. Under min egen aktiva tid på fältet gick jag därför omkring med papper och penna i handväskan för att kunna anteckna ord och uttryck som jag avlyssnade i spontant tal. Det har många andra också gjort, såsom Eva Sundberg som talar om ”ett litet häfte i fickan”-metoden (1993 s. 57). Ett slags deltagande observation, således.

8. Den äldsta och bästa dialekten?

På Folkmålskommissionen hade vi ingen manual att utgå från, när vi skulle bege oss ut i fält. Äldre kolleger, i mitt fall Per-Henrik Solstrand och Kurt Zilliacus, delade vid kaffebordet med sig av sina erfarenheter från fältet, eller så fick vi yngre arkivanställda lära oss metoderna den praktiska vägen genom att delta i exkursioner. Fältarbetets svåra konst har t.ex. många lärt sig under skärgårdsexkursioner med Svenska litteratursällskapets forskningsbåt Rödän, där Zilliacus var kapten (Mustelin 1986 s. 253 f.). För nordister som hörde till Vasa nation blev nationens hembygdsexkursioner en introduktion i ämnet. Min allra första kontakt med fältarbete fick jag själv sommaren 1962 genom att delta i en exkursion till Oravais, ledd av Olav Ahlbäck. Lars Huldén och Carl-Eric Thors bidrog också till nationens utbildning i fältarbete. Björköby fick besök av ”vasungar” 1954, Solf 1956, Sideby och Sastmola 1957, Nykarleby 1958, Bergö 1961, Oravais 1962, Lappfjärd 1965 och Närpes 1967.

Under hembygdsexkursionerna arbetade studenterna enskilt eller i par, och då gällde det i praktiken att pröva sig fram på egen hand. Ledaren fördelade uppgifter, och informanter hittade studenterna via kontaktpersoner eller genom att fråga sig fram. Deras uppteckningar av ortnamn och dialekter förvaras dels som SLS-, dels som FMK-samlingar.

I allmänhet gick det hos oss till på samma sätt som i Sverige, där E. O. Bergfors (1982 s. 82) har beskrivit fältinsamlingen så här:

En allmän uppfattning är att äldre människor talar en mer genuin dialekt med ett ålderdomligare ordförråd, och naturligtvis ligger det mycket i det. En sagesmans höga ålder borgar dock inte med säkerhet för att hans språk är ålderdomligt. Jag har gjort en inspelning med två åttiåringar, två svågrar, från samma by och med i stort sett samma levnadslopp, av vilka den ene talade god dialekt och den andre standardspråk. Vi söker oss emellertid gärna till äldre människor för att få information. Men det går inte med vilken dialekttalande människa som helst. Vilken ålder det än gäller ställs det även andra krav på människorna än att de bara vill tala målet spontant. Man måste få tag på människor som har förståelse för den uppgift det gäller, människor som man kan resonera med, som har någonting att berätta om och, när det gäller inspelning, som kan göra detta i stort sett på egen hand och utan att man behöver ställa alltför många frågor till dem.

Valet av äldre människor som informanter hade också sina praktiska skäl, eftersom fältarbetet utfördes sommartid när den aktiva befolkningen på landet var upptagen av viktigare göromål än att svara på frågor om dialekten. Det var ändå inte alltid den äldsta generationen i en gård som talade dialekten bäst, som talade den 'renast'. Det är en sak som varje erfaren fältarbetare har lagt märke till (jfr Bergforscitaten ovan). Yngre generationer i gården talade ofta dialekten 'renare' än den äldsta, men sådana observationer i ögonblicket blev dessvärre inte dokumenterade på band. Viss respekt för mikrofonen hade de också, 1800-talisterna: "Nå, du spelar in nu? – Jaa. – Men det skulle väl inte ha varit på det där grovnärpes då? – Jo, det ska vara just på det."

Det här brukade vi tala om, Lars Huldén och jag. Han menade att vi borde ha dokumenterat mer av barnens språk, men de skulle förstås inte ha haft lika mycket att berätta om som sina mer livserfarna far- och morföräldrar. Bra exempel på unga språkbrukare och lokaltrohet ger för sin del stadsmålsundersökningen 1990–1995 (se 11. nedan). Där var det inte de äldsta utan de yngsta informanterna i åldern 16–18 år som talade mest lokalspråk. Hos dem tjänade lokalspråket uppblandat med slang som ungdomsspråk, oberoende av familjebakgrund (Gullmets-Wik 2004 s. 207–215; Ivars 2015a s. 357–436).

Med papper och penna som redskap fångar man inte den språkliga variationen så lätt, och bristande intresse för variationen är som sagt något

som den traditionella dialektologin brukar kritiseras för. Hur berättigad är kritiken?

Olav Ahlbäck och Lars Huldén byggde som redan nämnts sina studier över ordböjningen på upptecknat material. Det är ändå inte någon statisk dialekt de beskriver i sina avhandlingar, utan där får både äldre och yngre formvarianter komma till sin rätt i beskrivningen. De anför växelformer och de diskuterar förändringar i ordböjningen (t.ex. genusutjämning i Ahlbäck 1946 s. 106 f. eller verben *varda* och *kräka* i Huldén 1957 s. 112 f., 128 f.). I diskussionen kring pluralbildningen *backor* till ordet *backe* förklarar Ahlbäck frånvaron av formen i äldre källor med ”att man vid sökandet efter den ’rena’ dialekten icke godkänt pl. på *-or* såsom dialekt” (1946 s. 57). *Or*-formerna har nämligen spridit sig från städernas språk till omgivande dialekter.

Den som använder dialektordboken FO ska snart upptäcka hur väl den tar vara på variationen. Samlingar från olika tider och olika byar i en socken kompletterar varandra och ger stoff till den noggranna redovisning av uttals- och formvarianter som ordboken förtjänar lovord för, låt vara att vissa sockenmål är bättre och mer mångsidigt dokumenterade än andra.

9. Dialektinspelning

Den tekniska utvecklingen har samtidigt sin givna roll i traditionen. Bengt Loman (1991 s. 10) är en av dem som har pekat på tekniken som en viktig faktor i språkstudiet, inte minst i städerna där variationen har varit större än på landsbygden:

I dessa moderna undersökningar läggs stor vikt vid stadsspråkets sociala och individuella variation, något som redan sekelskiftets pionjärer var medvetna om, ehuru medel och metoder då saknades för ett adekvat hanterande av stoffet. Nu ger den sociolingvistiska metodiken samt de moderna inspelningsapparaterna och datorerna nya möjligheter, vilka väl tillvaratagits vid den forskning som på senare tid bedrivits vid t.ex. FUMS i Uppsala, TAUS, dvs. ”Talemålsundersökelsen i Oslo”, samt projektet ”Talemål i Bergen”.

Olav Ahlbäck var på sin tid inte rädd för att ta tekniken till hjälp i dokumentationen av dialekterna. År 1936, bara ett år senare än ULMA, gjorde han grammofoninspelningar på inte mindre än elva orter i Österbotten, från Nedervetil i norr till Lappfjärd i söder (utskrifter i FMK 111; om ULMA, Bockgård & Nilsson 2011 s. 14). År 1952 började Ahlbäck spela in dialekt på band. Premiären ägde rum på ett bröllop i Nedervetil, där Ahlbäck skötte tekniken och Lars Huldén intervjuade på Munsalamål. Femtio år senare, vid tusenårsskiftet, fanns det i Svenska litteratursällskapets samlingar ca 1 360

band med prov på talspråk, allt från traditionell dialekt till stadsmål och standardspråk i regionala varianter av svenskan i Finland. Bandkatalogen är gemensam för inspelningar gjorda av både FMK- och FKA-anställda. (I siffran ingår inte de 384 banden från Amerikaexpeditionen 1971, se nedan, inte heller mina 16 band med emigrantspråk från Eskilstuna 1982.)

När Lars Huldén samlade material till avhandlingen om verbböjningen hade han ännu inte tillgång till teknik i form av bandspelare. De första inspelningarna berättar han om i *Strövtåg i ordskogen* (2002 s. 61):

Vi hade inga tekniska hjälpmedel då ännu. Först 1952 skaffade Olav Ahlbäck en magnetofon, som bestod av två delar som vägde 20 kilo var, och så köpte han också en bil och åkte runt och spelade in dialekter. Jag var och assisterade i norra Österbotten, från Karleby till Vörå åtminstone. Det var de första bandinspelningarna som gjordes här av finlandssvenska dialekter. Han skrev själv ut banden, Olav Ahlbäck, de finns nog kvar.

Ja, utskrifterna av ljudbanden från Karleby, Nedervetil, Terjärv och Esse 1952 finns kvar och förvaras i samlingen FMK 180.

Naturligt vardagsspråk är det förstas lättast att få på band om intervjuare och informant talar samma eller nästan samma språk, så där som på bröllopet i Nedervetil 1952. Många intervjuare kom faktiskt inifrån talgemenskapen och talade samma dialekt som informanten, såsom Åke Granlund och Åke Karlsson i östra Nyland. Andra kom utifrån men hade rötter i eller byggde upp ett förtroende som sommargäster i området de gjorde fältarbete i, såsom Olav Ahlbäck i Sundom, Per-Henrik Solstrand i Brändö eller Kurt Zilliacus i Houtskär. Värt att notera är att inte bara dialekttalande informanter anpassar sig eller *ackommoderar* till intervjuarens språk, också intervjuare som till vardags talar standardspråk anpassar sig till situationen genom att tala mer folkspråk (jfr Nordberg 2016). Ingen informant har i varje fall ratats på grund av inslag från standardspråket i dialekten. I bandsamlingen är inte bara prov på ”god” utan också på ”utjämnad” eller ”riksspråkspåverkad” dialekt väl representerade.

Till traditionen hör ytterligare *Amerikaexpeditionen* 1971 och dess 384 band med berättelser från drygt sex hundra utvandrare i USA och Kanada. Expeditionen leddes av Lars Huldén, och utöver honom deltog etnologen Ragna Ahlbäck samt språkvetarna Ann-Marie Ivars och Mikael Reuter. Resan gick från kust till kust, började i mars i Seattle i Västern och slutade i maj i New York i Östern; se Huldéns ”Vi jagade emigrantberättelser i Amerika” (2015). Ett urval berättelser publicerades 1976 i *Amerikatrunken*.

Decennieskiftet 1970/1980 innebar slutet på den hundra år gamla traditionen av insamling i fält. Mitt sista fältarbete inom tjänsten gjorde jag själv 1981. Den allmänna dokumentationen av dialekterna var fullbordad,

menade man, nu skulle insamlingen i stället vara målinriktad och komma forskningen till godo direkt. Sociolingvistikerna hade gjort sitt inträde, och med den ett strängare krav på valet av informanter för studier i språkets variation.

10. Om etik och metodik

Innan jag går vidare till 1970-talets paradigmskifte vill jag stanna ett tag för reflektioner kring etiken i insamlingen. Det är en fråga som har aktualiserats inom forskningsområdet *interaktionell dialektologi*, där man har börjat intressera sig för dialektintervjun som samtalsgenre, som ett *samtal* mellan två eller flera deltagare. Genom att anlägga ”en sorts vetenskapshistoriskt perspektiv, där tidigare forskargenerationers dialektinsamlingsmetodik skärskådas” (Bockgård & Nilsson 2011 s. 39), vill man komma åt ideologin och vetenskapssynen bakom den traditionella dialektologin, och stoff till belysning av ideologin erbjuder misslyckade inspelningar. Ibland kunde det brista i etiken, t.ex. när en intervjuare med all makt försökte få sin informant att tala mer ålderdomligt än den annars gjorde till vardags. Bockgård & Nilsson behandlar frågan med fokus på svenska förhållanden (även Bockgård 2010 s. 55, 2011 s. 69–72). Hur var det i Finland?

FKA:s bandsamling innehåller inspelningar av alla de slag, både lyckade och mindre lyckade sådana. En mardröm för en dialektintervjuare var sådana informanter som inte var självgående och kunde berätta fritt utan skulle mjölkas på varje upplysning. Dialektintervjuer har nämligen normalt karaktären av korta frågor som uppmuntrar till längre berättande svar (jfr Bergforscitaten i 8. ovan).

Försynt är i alla fall ett adjektiv jag skulle välja för att karakterisera våra intervjuares sätt att närma sig sina informanter. Denna karakteristik är inte baserad på analyser med avseende på kommunikation utan på avlyssning av ett antal inspelningar för bl.a. *Dialekter och småstadsspråk* (Ivars 2015a). Olav Ahlbäck t.ex. styr men behöver inte bruka makt för att få sin informant att berätta om mötet med ”brudraden” en vinternatt på Sidebyskogen (som återges i Ivars 2010 s. 311–314):

OA: Nå, har de, har ni hört några berättelser om tomtar som ni skulle komma ihåg att, att berätta om?

Informanten: Ja, tom- tomtarna?

OA: Ja.

Informanten: Ja, jag har sett också. Joo.

OA: Nå men, berätta om det.

Informanten: Jo, jag var, det var, det var det var det var det var det var det var det var dagen före julmarknaden, etc.

Ju mer styrning i fråga om syfte och innehåll, dess bättre resultat, det är min egen erfarenhet från inspelning i fält. Bäst lyckades jag när fältarbetet för FMK kunde kombineras med uppdrag utifrån. Så var fallet när jag samlade in berättelser om festseder vid livets och årets högtider för lokalhistoriker som gavs ut av Närpes respektive Lappfjärds kommun (1974, 1976), eller när jag på uppdrag av 650-årsjubilerande Närpes kommun gjorde intervjuerna för *Närpesdialekten på 1980-talet* (1988). Fördelen med sådana uppdrag var väl motiverade informanter, för vem vill väl inte bidra till att bevara traktens dialekt och traditioner åt eftervärlden. Det fanns en mening med insamlingen. För informanterna kunde det vara svårare att förstå idén bakom en inspelning som motiverades bara med prov på dialekten. Vad skulle det tjäna till?

En sak för sig är att en intervjuare måste vara lyhörd inför informanten, vad denna vill eller inte vill tala om. Men lyhördheten finns nog inte med från första stund i fältarbetet. Den kommer med tiden, allteftersom insamlaren blir trygg i rollen som intervjuare. Jag minns speciellt tre tillfällen då informanten tog över styrningen för att berätta något som låg den närmare om hjärtat än mina intervjufrågor.

När jag samlade in materialet till *Närpesdialekten på 1980-talet* använde jag en frågelista om uppväxt, yrke, språkbruk m.m., en variant av den jag tidigare samma år (1982) hade använt i Eskilstuna för avhandlingen *Från Österbotten till Sörmland*. Då var det en man som inte tog någon notis om frågorna utan bara ville prata hästar, och då fick han prata hästar – bl.a. om hästen som hade varit uttagen i krigstjänst och kom hem traumatiserad av upplevelserna vid fronten. Ja, jag kände mannen och visste att han inte skulle gå att styra.

Jag minns vidare en kvinna i Amerika som var utgången från samma by i Närpes som jag. När inspelningen led mot sitt slut tog hon över för att berätta barndomsminnen hemifrån, två berörande minnen som jag 45 år senare förde fram som en hälsning till dem därhemma i Finby byförening. ”Well, inte har jag talat om Belmont Hill [”svenskhullen” i Worcester, Massachusetts] nu, jag har talat om mig igen, nu igen.”

Jag minns en kvinna i Dagsmark i Lappfjärd som – vid mitt andra besök hos henne – avbröt mig för att berätta om hjälp i det tysta som hon en gång hade fått i en svår livssituation. ”Nu ska jag berätta något som jag inte har berättat för någon människa förut.”

Visst hände det också mig ibland att en informant började *benska*, tala ’bättre’, och att jag viskade *Tala dialekt!* eller *Du får nog tala närpes*. Men då var det inte fråga om att locka fram en äldre språkform, utan om att få informanten att återgå till det vardagsspråk vi hade talat med varandra före inspelningen. En dialektintervju började nämligen aldrig med att band-

spelaren – en bärbar av märket Uher – sattes i gång direkt. Det första momentet i en inspelningssituation kunde ta sin lilla tid, då informant och intervjuare tog varandra på pulsen ömsesidigt.

Ofta nog valde jag informanter utifrån egen lokalkännedom, men ofta nog fick jag också tips om informanter som hade rykte om sig som traditionsbärare: ”Gå till henne, hon vet mycket om sånt där gammalt” eller ”Gå till honom, han har varit i Amerika”. Jag visste lite om informanterna i förväg, men de ville också veta vem jag var, vem det var de hade att göra med. De ville veta vilken by jag kom från, vilka mina föräldrar var, vilka mina far- och morföräldrar. För relationen informant–intervjuare betydde bakgrund och tillhörighet mer än min akademiska titel, och jag upplevde åtminstone inte själv någon besvärande asymmetri i situationen. Efter inspelningen fortsatte samvaron med en pratstund över en kopp kaffe med dopp. Jag talade min dialekt och informanten sin, så som man gjorde och alltså gör ortsbor emellan i mina sydösterbottniska hemtrakter.

Sådan var den normala gången vid intervjuer av det slag jag har bidragit med till samlingarna. På liknande sätt arbetade mig veterligen mina kolleger på FMK och FKA, språkvetarer såväl som folklorister och etnologer. Vi var inte så många som gav oss ut på fältarbete i stad och bygd.

Det hände också att någon kontaktperson ute i byarna slog följe med mig till en inspelning, och sämre blev den inte av det. Då kunde det komma historier på band som den unga magistern annars inte hade fått höra. Kontaktpersonerna var själva aktiva hembygdsforskare, de kände informanterna och visste vilka minnen de bar på som vore värda att tas upp på band. För tipsare och kontaktpersoner var det självklart att en dialektinspelning skulle ha ett innehåll för att ha en mening och ett värde. Språk och innehåll hörde ihop, och innehållet skulle hämtas ur informantens egen erfarenhetsfär.

Informanterna förlorade sig i berättelsen, och de språkliga strukturerna kom på köpet. Mina egna dialektinspelningar har sålunda gett ett rikt material till beskrivning av såväl ljud- och formlära (Ivars 1988) som fraseologi och syntax (Ivars 2010). En stor mängd interjektionsfraser, samtals-signaler av typen *se*, *serdu*, *nåvetja*, *vetjaduvet*, *vetjadet*, *välsigne mig*, *bevare oss*, berättar om en informell och vardaglig stilnivå på intervjuerna (Ivars 2006). För just studier i fraseologi och syntax, ordförråd, bruk av formord, samtalssignaler och interjektioner eller folklig berättarstil lämpar sig traditionella dialektintervjuer bättre än samtal med flera deltagare och ett snabbt replikskifte. I alltför liten, och inte minst regionalt ojämn utsträckning har inspelningar skrivits ut och använts som källa till autentiska exempel i FO.

För egen del var jag noga med att hålla uppteckning och inspelning i sär från varandra under arbetet i fält: dialektord, deras uttal, böjning, betydelse och användning, antecknades med papper och penna och språkprov spelades in på band. Det kan för all del finnas band där insamlaren har låtit bandspelaren gå samtidigt som den frågar efter ord. Att belägga gamla ord är ändå en sak, att förmå folk att tala mer ålderdomligt än de normalt gör en annan sak. Det tror jag inte är möjligt för någon i en timslång inspelning av naturligt tal – att i en sådan situation gå över från en modern till en ålderdomlig språkform som talaren bara inte har i sin språkliga repertoar?

Alla fältarbetsresor var förstås inte förenade med uppdrag utifrån. Ett exempel på en resa av mer spontant slag är den jag sommaren 1969 gjorde tillsammans med folkloristen Ann-Mari Häggman. Resan till Korsnäs, Övermark och Närpes har jag i ett annat sammanhang beskrivit så här (Ivars 2001 s. 31):

Vi gick inte in för någon sovring av materialet i förväg, utan spelade in praktiskt taget allt vi kom över: folktro, festseder, folkvisor, folkmusik, emigrantberättelser m.m. Dialekten fick vi på köpet; den använde vi som intervjuspråk och den öppnade dörrarna till de ortsbor vi träffade på resan. Vi vann deras förtroende.

Emigrantberättelser från återvändare var aktuella som förberedelse för Amerikaexpeditionen 1971 som då var under planering.

11. Dialektologi blir sociodialektologi

Slutet på fältarbetet och den allmänna insamlingen av dialekt och stadsmål sammanföll som redan nämnts med nya vindar inom språkforskningen. Samma roll som O. F. Hultman hade som förnyare av dialektologin på 1800-talet, samma roll kom Bengt Loman vid Åbo Akademi att ha på 1970- och 1980-talen. Det var han som introducerade både sociolingvistik och strukturalismen och bidrog till paradigmskiftet inom nordistiken i Finland (Ivars 2004). Språk i bruk och moderna dialekter som system kom nu att stå i förgrunden för intresset, och insamlingen utformades enkom efter syftet med undersökningen.

Lomans docentföreläsningar i sociolingvistik på Nordica inspirerade mig att ta steget över från traditionell dialektologi till sociodialektologi. Till sociodialektologin räknar jag både doktorsavhandlingen om emigrantspråk, *Från Österbotten till Sörmland* (1986), och monografen *Närpesdialekten på 1980-talet* (1988). Vardera undersökningen bygger på intervjuer med 32 informanter, jämnt fördelade på äldre och yngre språkbrukare, män och kvinnor. Tanken var att jag i båda fallen skulle beskriva variationen genom

att analysera ett urval språkliga variabler kvantitativt. Den tanken fick jag överge när det gällde 1980-talsdialekten, för i Närpes gick det helt enkelt inte att identifiera språkliga variabler som skulle ha samvarierat med de sociala variablerna ålder, kön eller yrke. Alla medverkande – unga och gamla, män och kvinnor – talade samma språk. I praktiken kom framställningen därför att följa ett traditionellt mönster där hela ljud- och formläran i dess inomdialektalt regionala variation beskrivs kvalitativt.

Den starka känslan för hur traktens dialekt ska talas är inte enastående för Närpes, utan gäller Österbotten som helhet. ”[D]en genuina dialektens regelsystem är ändå fast, och har i varje fall under det senaste århundradet överförts någorlunda oförändrat från generation till generation”, skriver Bengt Loman (1998 s. 175; jfr Huldén i slutet av 4. ovan). En stabil dialekt genom två hundra år, 1800–2000, blir för sin del resultatet av en jämförelse av modernt Kronobymål med orduppteckningar av H. G. Porthan i slutet av 1700-talet och av modernt Närpesmål med Freudenthal 1878 (Slotte 1981 och Ivars 1988 refereras i Ivars 2015b). En jämförelse av 1800-talstexter med Sidebymål i 1980-talstappning visar samma mönster: en dialekt som inte hade förändrats nämnvärt de senaste hundra åren (Holmberg 1986). I Österbotten bevaras standardspråk och dialekt alltjämt som två skilda språksystem, bekräftar även Barbro Wiiks studie i dialekternas fonologi och morfologi (2002).

Så, skulle inte de österbottniska dialekterna kunna tas upp på den nationella listan över det immateriella kulturarvet, den s.k. inventory som det enligt Unescokonventionen tillkommer varje stat att upprätta?

Visst sker det förändringar i de österbottniska dialekterna också, främst då i ordförrådet där gamla ord och vändningar går ur bruk och nya kommer till. Hos talare födda på 1800-talet har jag t.ex. hört *syskan* användas, en form som enligt SAOB förekom i svenskan 1530–1647 men i modern dialekt är utbytt mot *syskon*. *Anna(n)* som konjunktion efter negerad huvudsats har gett vika för *utan*, *utom*, t.ex. äldre *det var inte någon kvar på tåget **anna** han och jag*. Föråldrat är också verbet *skulla* ’förefalla vara, se ut’, t.ex. *så **skullade** det så smått*. I det passiva ordförrådet kan förstås ord av typen *skulla* leva kvar även hos dialekttalande på 2000-talet.

I Åbo handledde Loman avhandlingar som skrevs inom den strukturalistiska traditionen, bland dem Barbro Wiiks *Kvevlaxdialektens fonologi* (1986) och *Studier i de österbottniska dialekternas fonologi och morfologi* (2002) samt Eva Sundbergs *Dialekten i Ålands nordöstra skärgård* (1993). Dessa bygger på egna uppteckningar efter både äldre och yngre språkbrukare (Sundberg) eller mest yngre, rörliga kvinnor (Wiik), men också på arkivmaterial och tidigare forskning.

Ny kunskap om språket i fyra småstäder gav sedan projektet *Finlandssvenska stadsmål* (1990–1995), som Loman var med och planerade. En metodisk nyhet för stadsmålsprojektet var inspelningar i form av självrekryterade gruppsamtal, samtal där deltagarna kände varandra sedan tidigare och på så sätt gick i god för varandras språkbruk. Tjugofyra samtal, sex samtal med fyra deltagare vardera i Jakobstad, Kristinestad, Ekenäs och Lovisa, ligger till grund för Marie-Charlotte Gullmets-Wiks studie av formvariationen (2004). I tre fall av fyra visade sig talspråket vara fördelat på sociolekter knutna till olika grad av utbildning (folkskola/grundskola–studentexamen). I den socialt mer homogena miljön i Kristinestad talade var och en sitt eget *Kåstadsspråk*, med viss variation i riktning mot standard-språket. (Ivars 1996, särskilt s. 70–75.)

12. *Spara det finlandssvenska talet*

Spara det finlandssvenska talet blev sedan namnet på den storinsamling av talspråk som genomfördes i Svenska litteratursällskapets språkarkivs regi åren 2005–2008. Det hade blivit angeläget med en ny dokumentation av mångfalden i det svenska talspråket i Finland, 25 år efter det att den gamla insamlingstraditionen bröts. Inspirationen kom till en del från *SweDia 2000*, en insamling som 1998–2000 genomfördes i både Sverige och Finland (och beskrivs i t.ex. Bruce, Engstrand & Eriksson 2000 s. 33–54). (Om *Spara talet*-projektet, se närmare <http://www.sls.fi>.)

Planen för storinsamlingen gick i lås. Talspråket hos närmare tusen personer spelades in, 946 för att vara exakt, fördelade på 464 män och 482 kvinnor. Bäst representerad i materialet är gruppen unga vuxna, 18–32-åringarna, med 587 informanter. Sedan kommer gruppen 54+ med 339 och sist gruppen medelålders, 33–53-åringarna, med bara 20 informanter. Hela 50 procent av de intervjuade har studentexamen i bagaget.

Materialet som helhet blev stilistiskt varierat, för utöver personintervjuerna spelades det också in en serie om 21 gruppsamtal med 81 studenter jämte 41 föredrag i Svenska litteratursällskapets föredragsserie för allmänheten och seminariet *Finlandssvenska 90 år*. Materialet har dessutom fördelen att vara geografiskt heltäckande: 83 gamla socknar och 13 gamla städer vid kusten och på Åland är representerade, jämte språköarna Kotka och Tammerfors.

Nytt för *Spara talet*-projektet var att det genomfördes med digital teknik. Inspelningsassistenterna rekryterades nästan helt bland studenter som hade anknytning till orten och språket de spelade in, och informanterna hittade de på nära håll i den egna bekantskapskretsen. Aktörerna i de nya inspelningar-

na, speciellt studenter–gruppen unga vuxna, möts därför mer i ögonhöjd än vad fallet var i inspelningarna 1952–1980, som mestadels kom till med arkivanställda som intervjuare under sommarens fältarbete.

En talspråkskorpus kallad *Talko* bestående av ljudfiler från *Spara talet*-insamlingen upprättades 2014 i samarbete med Tekstlaboratoriet vid Universitetet i Oslo. Korpusen är sökbar och får användas för vetenskapliga ändamål, se <http://www.sls.fi/talko> (samt Södergård & Leinonen 2017 s. 331–340).

13. Avslutning

Talspråksforskningen har gjort stora framsteg under de femtio år jag har varit med i leken. Den har i dag en mycket större bredd, och vi har i dag en större teoretisk och metodisk medvetenhet än förr. Men det ger oss inte rätt att se ned på eller förringa värdet av tidigare generationers insatser inom dialektologin, i synnerhet som insamlingen 1930–1980 i första hand hade till uppgift att skapa underlag för *Ordbok över Finlands svenska folkmål*.

Hur mödosamt – men samtidigt givande – det kunde vara att samla in dialekt vet bara den som själv har rört sig i fält. Fältarbete ger en inblick i skiftande levnadsförhållanden och levnadsöden, i en levnadsvisdom som forskaren i elfenbenstornet aldrig kommer i kontakt med. ”Bildning får vi inte bara genom läsning, livet bildar oss ibland” (sagt i diskussion på SVT Kulturkanalen). Under min första sommar i fält spelade jag in en berättelse med en man (f. 1877) som hade vistats i Amerika 1896–1899. Jag frågade vad han hade lärt av sina tre år i järngruvorna i Ironwood i övre Michigan. ”Åtminstone folkvett”, blev svaret.

Den personliga relation som varje gång skapades mellan informant och intervjuare ställer i sin tur etiska krav på hur inspelningarna används. På 1970-talet kunde ingen föreställa sig vad det innebar att inspelningarna för all framtid skulle förvaras i ett offentligt arkiv, att de en dag skulle kunna avlyssnas av forskare och intresserade världen över. Skulle berättelserna och dialekten de framfördes på då bemötas med samma respekt som en gång präglade mötet mellan informant och intervjuare i fält? Skulle de bli till åtlöje?

I dag finns det både gammalt och nytt arkivmaterial att tillgå för den som vill undersöka olika aspekter av den talade svenskan i Finland, dess variation och förändring över tid. Med knappa personresurser på professionell nivå, resurser som skulle räcka till för både ortnamn och dialekter, har det skapats samlingar av oskattbart värde för forskningen. Tillkomna med

metoder som har skiftat med tider och traditioner inom såväl nordistiken i Finland som i Norden i stort.

Referenser

FMK = Folkmålskommissionen

FMS = Folkmålsstudier, Föreningen för nordisk filologi

FVS = Finska Vetenskaps-Societeten

SLS = Svenska litteratursällskapet i Finland

SNF = Studier i nordisk filologi, Svenska litteratursällskapet i Finland

Ahlbäck, Olav 1946: *Studier över substantivböjningen i Finlands svenska folkmål*. SNF 33–34. Helsingfors.

Amerikatrunken. Emigranter berättar om sig själva. Red. Ragna Ahlbäck, Marianne Blomqvist, Lars Huldén, Ann-Marie Ivars, Mikael Reuter. 1976. Helsingfors: Schildt.

Bandle, Oskar 1997: Dialektologi och språkhistoria. I: *Nordiska dialektstudier*. Utgivna av Maj Reinhammar. Uppsala: Språk- och folkminnesinstitutet. S. 31–46.

Bergfors, Erik Olof 1982: Dialektinsamling. I: Thelander, Mats (red.), *Talspråksforskning i Norden. Mål – material – metoder*. Lund: Studentlitteratur.

Bergroth, Hugo 1917: *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Helsingfors: Schildt.

Bockgård, Gustav 2010: Ursparat samtal, analys av en märklig dialektinspelning. I: FMS 48. Helsingfors. S. 37–76.

Bockgård, Gustav 2011: ”Dä ä inte frågan om nå annat än den gamle dialekten.” En samtalsanalytisk och ideologikritisk studie av en märklig dialektintervju. I: Bockgård, Gustav & Jenny Nilsson (red.), *Interaktionell dialektologi*. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen. S. 51–74.

Bockgård, Gustav & Nilsson, Jenny 2011: Dialektologi möter interaktionsforskning. I: Gustav Bockgård & Jenny Nilsson (red.), *Interaktionell dialektologi*. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen. S. 7–50.

Bruce, Gösta, Engstrand, Olle & Eriksson, Anders 2000: De svenska dialekternas fonetik och fonologi år 2000 (SweDia 2000). I: FMS 39. S. 33–54.

Chambers, J. K. & Trudgill, Peter 1980: *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dahlstedt, Karl-Hampus & Teleman, Ulf 1974: Folkmål som klassspråk. Ett samtal om dialekt ur språksociologisk synvinkel. I: *Språket i bruk*. Utgiven av Ulf Teleman & Tor G. Hultman. Lund: LiberLäromedel. S. 133–148.

Engman, Max 2016: *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Fiska – språkvetenskaplig bibliografi. <http://www.sls.fi/sv/fiska>

FMK 34f. ”Berättelse om undertecknads resa som Sv. Litt-s:s stipendiat sommaren 1930.” Evert Stenius. Bromarv.

FMK 111. ”Språkprov från Österbotten.” Olav Ahlbäck.

- FMK 180. Utskrifter av ljudband från Karleby, Nedervetil, Terjärv, Esse, Tenala. Olav Ahlbäck.
- FO = *Ordbok över Finlands svenska folkmål* I–IV. Forskningscentralen för de inhemska språken jämte Svenska litteratursällskapet i Finland (band IV). 1982, 1992, 2000, 2007.
- Freudenthal, A. O. 1870: *Om svenska allmogemålet i Nyland*. FVS Bidrag. H. 15. Helsingfors.
- Freudenthal, A. O. 1875: *Upplysningar om Rågö- och Wichterpalmålet i Estland*. FVS Bidrag. H. 24. Helsingfors.
- Freudenthal, A. O. 1878: *Ueber den Närpesdialekt*. FVS Bidrag. H. 30. Helsingfors. – Volymen innehåller också *Bidrag till ordbok öfver Närpesmålet*, s. 163–270.
- Freudenthal, A. O. 1889: *Vöråmålet*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. *Frågelistor*. <http://www.sls.fi>
- Gullmets-Wik, Marie-Charlotte 2004: *Backa och backe, glader och glad. Formväxling i talspråket i Jakobstad, Kristinestad, Ekenäs och Lovisa*. SNF 82. Helsingfors.
- Hagfors, K. J. 1932: *Våra folkmåls uppkomst. I: Kalender utgiven av Svenska Folkskolans Vänner 1932*. Helsingfors. S. 53–61.
- Holmberg, Karl-Axel 1986: *Mål och bygd i Sideby*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Hovdhaugen, Even, Karlsson, Fred, Henriksen, Carol & Sigurd, Bengt 2000: *The history of linguistics in the Nordic countries*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Huldén, Lars 1957, 1959: *Verbböjningen i Österbottens svenska folkmål*. SNF 46, 48. Helsingfors.
- Huldén, Lars 1997: *Genitiven och dess förvandlingar. I: Nordiska dialektstudier*. Utgivna av Maj Reinhammar. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen. S. 161–172.
- Huldén, Lars 2011: *Utvecklingen av gammalt långt o i finlandssvenska dialekter. I: Studier i dialektologi och sociolingvistik*. Utgivna av Lars-Erik Edlund, Lennart Elmevik och Maj Reinhammar. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur. S. 149–158.
- Huldén, Lars 2015: *Vi jagade berättelser i Amerika. I: Språkbruk 3/2015*. Helsingfors: Institutet för de inhemska språken. S. 14–19.
- Hultman, O. F. 1894: *De östsvenska dialekterna*. Finländska bidrag till svensk språk- och folklifsforskning utgifna af Svenska landsmålsföreningen i Helsingfors. Helsingfors. S. 113–303.
- Ivars, Ann-Marie 1986: *Från Österbotten till Sörmland. En undersökning av emigration och språklig anpassning*. SNF 66. Helsingfors.
- Ivars, Ann-Marie 1988: *Närpesdialekten på 1980-talet*. SNF 70. Helsingfors.
- Ivars, Ann-Marie 1996: *Stad och bygd. Finlandssvenska stadsmål i ett regionalt och socialt perspektiv*. FMS 37. Helsingfors.
- Ivars, Ann-Marie 2001: *Sydösterbotten i våra hjärtan. I: Allt under linden den gröna. Studier i folkmusik och folklöre tillägnade Ann-Mari Häggman 19.9.2001*. Vasa: Finlands svenska folkmusikinstitut.
- Ivars, Ann-Marie 2004: *Folkmålsstudier 1–40: författare, ämnesområden, beskrivningsnivåer. I: FMS 43*. Helsingfors. S. 33–55.
- Ivars, Ann-Marie 2006: *Se, tänk, vetja, tro. I: FMS 45*. Helsingfors. S. 23–47.
- Ivars, Ann-Marie 2008: *Dialektinspelning i sex decennier*. <http://www.sls.fi/media/pdf/sprakarkivet>
- Ivars, Ann-Marie 2010: *Sydösterbottnisk syntax*. SNF 84. Helsingfors.

- Ivars, Ann-Marie 2015a: *Dialekter och småstadsspråk*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Ivars, Ann-Marie 2015b: Svenska dialekter i Finland 1800–2000. I: Helge Sandøy (red.), *Talemål etter 1800*. Oslo: Novus. S. 337–354.
- Jahr, Ernst Håkon 2011: Dialektologi som nasjonsbygging. I: *Studier i dialektologi och sociolingvistik*. Utgivna av Lars-Erik Edlund, Lennart Elmevik och Maj Reinhammar. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur. S. 159–167.
- Jansson, Valter 1942: Om de östsvenska dialekternas ställning. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 1942. Stockholm. S. 47–71.
- Karsten, T. E. 1927: Landsmålsundersökningar i Finland. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 1927. Stockholm, Uppsala. S. 110–119. – Citeras i Slotte 2004.
- Katalog över Folkkultursarkivets och Folkmålskommissionens samlingar*. Meddelanden från Folkkultursarkivet 6. 1978. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Leinonen, Therese 2015: *Talet lever! Fyra studier i svenskt talspråk i Finland*. SNF 86. Helsingfors.
- Lilius, Pirkko 2008: *The history of Scandinavian language studies in Finland 1828–1918*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Lilja, Agneta 1996: *Föreställningen om den ideala uppteckningen. En studie av idé och praktik vid traditionssamlade arkiv – ett exempel från Uppsala 1914–1945*. Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala Ser. B: 22. Uppsala.
- Loman, Bengt 1985: Axel Olof Freudenthal. I: FMS 29. Helsingfors. S. 15–39.
- Loman, Bengt 1991: Studiet av stadsmål i Norge och Sverige 1850–1950. I: FMS 33. Åbo. S. 9–72.
- Loman, Bengt 1998 [1981]: Om svenskan i Finland. I: Gunilla Harling-Kranck (utg.), *Från Pyttis till Nedervetil*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 161–175.
- Mustelin, Olof 1986: *Forskning och vitterhet. Svenska litteratursällskapet i Finland 1885–1985. Del II. Det andra halvsekklet*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Nordberg, Bengt 1972: *Böjningen av neutrala ord i Eskilstunaspråket. Utomspråkligt och inomspråkligt betingad variation*. I: Nysvenska studier 51 (1971). Lund. S. 117–227.
- Nordberg, Bengt 2016: Talackommodation, språkstruktur och språkförändring. I: *Språk och stil* NF 26. Uppsala: Swedish Science Press. S. 5–37.
- Nyström, Lars 2000: Alg, pytare och skridstång : *sälfångstens och säljaktens terminologi i finlandssvenska folkmål*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- När kom svenskarna till Finland?* Red. Ann-Marie Ivars & Linda Huldén. 2002. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Pedersen, Inge Lise 2000: Lille fag hvad nu?. I: FMS 39. Helsingfors. S. 257–276.
- Rietz, J. E. 1862–1867: *Svenskt Dialekt-lexikon : ordbok öfver svenska allmogespråket*. Lund.
- Rönkä, Maj-Len 1993: *Termer för slätter- och skörderedskap. Finlandssvensk ordgeografi i nordiskt perspektiv*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Sandström, Caroline 2013: Från folkmålsstudier till interaktionell dialektologi. I: FMS 51. Helsingfors. S. 87–113.
- Sandøy, Helge 1992: *Norsk dialektkunnskap*. 2. utgåva. Oslo: Novus.
- Sandøy, Helge 1993: *Talemål*. Oslo: Novus.

- SAOB = Svenska Akademiens ordbok. <https://www.saob.se>
- Slotte, Peter 1981: Ett stickprov på en sockendialekt under tre sekler. I: FMS 27. Helsingfors. S. 37–59.
- Slotte, Peter 2004: Föreningen för nordisk filologi 1932–2002. I: FMS 43. Helsingfors. S. 151–173.
- SLS 213b. A. O. Freudenthal, C. J. Roos. Ordlistor, språkprov, brev m.m. från Replot, Petalax, Korsnäs, Närpes, Strömfors. 1871–1875. – Samlingen har tillhört Svenska landsmålsföreningen i Finland.
- SLS 701–702. Ordförrådet. Utskrifter av band. Kurt Zilliacus. Houtskär. 1957–1961. *Spara det finlandssvenska talet*. <http://www.sls.fi/sv/spara-talet>
- Strövtåg i ordskogen. Lars Huldén om liv och verk*. Red. Inga-Britt Wiik. 2002. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Sundberg, Eva 1993: *Dialekten i Ålands nordöstra skärgård*. Mariehamn: Ålands högskola.
- Södergård, Lisa & Leinonen, Therese 2017: Talko – korpus över den talade svenskan i Finland: korpusbygge i teori och praktik. I: *Ideologi, identitet, intervention. Nordisk dialektologi 10*. Redigerad av Jan-Ola Östman, Caroline Sandström, Pamela Gustavson & Lisa Södergård. Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen vid Helsingfors universitet. S. 331–340.
- Talko – korpus över den talade svenskan i Finland. <http://www.sls.fi/sv/talko>
- Uppslagsverket Finland 1–5*. Helsingfors: Schildt.
- Vendell, Herman 1894: Svenska landsmålsföreningen i Finland 1874–1891, 1892–1894. I: *Finländska bidrag till svensk språk- och folklicfsforskning utgifna af Svenska landsmålsföreningen i Helsingfors*. Helsingfors. S. 1–50, 304–314.
- Venås, Kjell 1997: Ivar Aasen og heimelsfolka hans. I: *Nordiska dialektstudier*. Utgivna av Maj Reinhammar. Uppsala: Språk och folkminnesinstitutet. S. 305–312.
- Vidjeskog, Sonja 1993: *Vävterminologin i en österbottnisk dialekt : ett begreppsområde under utveckling*. FMS 34. Åbo.
- Wiik, Barbro 1986: *Kvevlaxdialektens fonologi*. FMS 30. Helsingfors.
- Wiik, Barbro 2002: *Studier i de österbottniska dialekternas fonologi och morfologi*. SNF 80. Helsingfors.
- Zilliacus, Kurt 1992: *Åboländska*. Helsingfors: Konstsamfundet.
- Aasen, Kjetil 2011: Variasjonsperspektiv i norsk dialektologi. Norsk keltologi i jamføring med ”nynorsk språkforskning”. I: *Studier i dialektologi och sociolingvistik*. Utgivna av Lars-Erik Edlund, Lennart Elmevik och Maj Reinhammar. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur. S. 347–355.